

Józef Chojnacki

Nazwy terenowe wsi Łądek w powiecie słupeckim

Językoznawstwo : współczesne badania, problemy i analizy językoznawcze 3, 33-40

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Józef Chojnacki

Nazwy terenowe wsi Łądek w powiecie słupeckim

Wstęp

W niniejszym artykule prezentuję i przeprowadzam analizę nazw terenowych zebranych w Łądku i najbliższej okolicy. Materiał zgromadziłem w wyniku osobistej eksploracji terenu w roku 1995.

Łądek (siedziba urzędu gminy) jest wsią znajdującą się w pow. słupeckim, leży w dolinie rzeki Warty, którą stanowią starorzecza pokryte bagnami, łąkami, rozlewiskami i strugami.

We wczesnym średniowieczu Łądek był wsią, podlegającą księciu w Gnieźnie lub w Kruszwicy. Potem należał do kasztelanii z siedzibą w Łądzie (pobliska wieś Łąd i okoliczne ziemie były własnością cystersów sprowadzonych tu przez księcia Mieszka Starego). Łądek miał dawniej prawa miejskie¹.

Zebrałem 45 nazw. W słowniczku nazw przyjąłem układ rzeczowy przedstawionego materiału. Hasłem jest nazwa podana w zapisie literackim. Potem następuje kolejno rodzaj gramatyczny nazwy oraz w części wypadków zapis postaci gwarowej (zapis uproszczony – nie w wersji fonetycznej). Analiza słowotwórcza i etymologiczna w dalszej części artykułu hasłowego stanowi kryterium klasyfikacji formalnej i semantycznej. Dalej podaję kilka uwag na temat klasyfikacji nazw. W moich badaniach onomastycznych kryteria porządkujące materiał ustalane są zgodnie z modelem podziału nazw terenowych

---

¹ J. Czyżewski, *Gmina Łądek w przeszłości i teraźniejszości*, Łądek 1990.

opracowanym przez Z. Zagórskiego (podział formalny)² i modelem opracowanym przez M. Kornaszewskiego (podział semantyczny)³.

W uwagach końcowych dotyczących językowych właściwości zebranego materiału pomijam opis gramatyczny właściwości gwarowych, gdyż wąski zakres zaobserwowanych zjawisk językowych nie daje podstaw do określenia cech systemowych. Ogólną charakterystykę gwar obszaru byłego województwa konińskiego (Łądek należał do niedawna do województwa konińskiego) Czytelnik znajdzie w artykule P. Bąka⁴.

Słowniczek

Łądek
wieś (siedziba urzędu gminy),
ok. 10 km na południowy wschód od Słupcy

Nazwy terenowe obiektów łądowych

A. Nazwy przysiółków

1. Sergiejewo (nt.). – N. synt. sek. z suf. *-'ewo* od rosyjskiego nazwiska *Siergiej*; dzierż. Generał za zasługi w tłumieniu powstania styczniowego otrzymał dwór i wieś.

B. Nazwy pól

1. Żdzary (pl.), gw. *Żdzory*. – N. synt. prym. od ap. *zżar* (*z+zar*) 'obszar spalony' (wypalony las pod uprawę) Pawłowski 1984 236. Obecna postać n. *Żdzary* jest wynikiem procesu dysymilacji, który zaistniał w pierwotnej n. *Zżary* (*Żdzary*←*Żżary*←*Zżary*); por. BrücknerSEJP 661–662. Por. *Żdzary*, *Żdzar* (*zżar*) KozierowskiBNT 389. N. kult.
2. Dąbrowy (pl.), gw. *Dumbrowy*. – N. synt. prym. od ap. *dąbrowa* 'las dębowy; dębina' SJPD II 36; top.
3. Rokosz (m.). – N. synt. prym. od n. os. *Rokosz* RymutNP II 357, dzierż.. Por. *Rokosowo* Kozierowski XLII 139.
4. Chajęciny (pl.). – N. synt. sek. z suf. *-in(y)* i wymianą */t/:c/* od n. os. *Chajta* (por. stp. ap. *chaja* 'zawierucha' BrücknerSEJP 175; ts. ReczekPSDP 38 – 'nawałnica, sztorm'); dzierż. Por. n.m. *Chajęty* w pow. ostrołęckim.
5. Między Rowami (pl.) – N. anal. prym. w postaci wyr. przyim. z czł. II od ap. *rów*; top.

² Z. Zagórski, *O podziałach nazw terenowych*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego”, Prace Językoznawcze Nr 10, 1984, s. 51.

³ M. Kornaszewski, *W sprawie klasyfikacji nazw terenowych. Uwagi i propozycje*, „Onomastica XXX”, 1986, s. 5–15.

⁴ P. Bąk, *Gwary województwa konińskiego*, [w:] *Województwo konińskie. Zarys dziejów, obraz współczesny, perspektywy rozwoju*, Łódź–Konin 1986, s. 114–123.

6. Żabiaki (pl.), gw. *Żabioki*. – N. synt. sek. z suf. –‘*ak* od ap. *żaba* ‘Rana, płaz’ SJPD X 1387; top. (teren podmokły).
7. U Poprzecznej Drogi (f.), gw. *U Poprzeczny Drogi*. – N. anal. prym. w postaci wyr. przym. z czł. II przym., czł. III od ap. *droga*; top.
8. Smug Dolański (m.), gw. *Smug Dulański*. – N. anal. sek. w postaci zest.; czł. I od ap. *smug* ‘wąski pas łąki, pola podmokłego’ SJPD VIII 459; czł. II przym. z suf. – *ski* od n. m. *Dolany*; top.
9. U Wielodworskiej Drogi (f.; Wielodworska Droga prowadzi do wielu dawnych dworów ziemiańskich), gw. *U Wielodworski Drogi*. – N. anal. sek. w post. wyr. przym. mającego w swoim składzie zest.; czł. II przym. (złożenie); top.
10. Zagoniska (pl.), gw. *Zaguniska*. – N. synt. sek. z suf. *-isko* w funkcji augmentatywnej od ap. *zagon* ‘wąski pas ziemi uprawnej’; gosp.
11. Radlice (pl.). – N. synt. sek. z suf. *-ice* od n. os. *Radło* RymutNP II 332; patronim. lub n. prym., dzierż. od żeń. n. os. *Radlica*; w SSNO IV 418 jest i *Radło*, i *Radlica*.

C. Nazwy łąk

1. Placówki (pl.). – N. synt. prym. od ap. *placówka* (por. np. *placówka handlowa*, *gospodarcza* itp.), gosp. lub top.
2. Przysowa (f.). – N. synt. sek. z pref. *przy-* od ap. *sowa* ‘Striges’ SJPD VIII 506 lub od n. os. *Sowa* (nazwisko lub przezwisko); top. Karaś 1955 wskazuje na osobliwość nazw tego typu (przedrostek + rzeczownik w formie mianownika) w odróżnieniu od nazw będących formacjami sufiksalnymi lub prefiksarno-sufiksalnymi. M. Karaś stwierdza, że nazwy typu *Podgóra*, *Zalas* powstały przez dodanie do rzeczownika przedrostka, który może pełnić rolę przymka. Przedrostek jest jedynym wykładnikiem odrębności nazwy od samodzielnie istniejącego rzeczownika. Innego zdania jest np. Tomaszewska 1996 23, która nazwy typu *Zalas* interpretuje jako nazwy powstałe w wyniku derywacji paradygmatycznej.
3. Okopana (f.), gw. *Okopano*. – N. synt. prym. od ap. *okopany* (imiesłów przym. bierny); gosp.
4. Kobylorz (m.; funkcjonuje tylko postać gwarowa nazwy). Możliwa różna motywacja odapelatywna:
  - a) od gw. ap. *kobylarz* ‘rodzaj zielska’ SJPW II 384;
  - b) od gw. ap. *kobylarz* ‘pasterz koni’. N. top. lub gosp.
5. Trzebiona (f.), gw. *Trzebiuna*. – N. synt. sek. z suf. *-ona* od ap. *trzebić* ‘wycinać las’; gosp.
6. Mały Borek (m.). – N. anal. prym. w postaci zest. z czł. I antonimicznym do n. *Duży Borek*, zob. niżej; top. (łąka po wyciętym lesie; obiekt zmienił charakter, nazwa pozostała).
7. Duży Borek (m.). – N. anal. prym. w postaci zest. z czł. I antonimicznym do n. *Mały Borek*, zob. wyżej; top. (łąka po wyciętym lesie).
8. Paluch (m.). – N. synt. prym. od ap. *paluch* (forma augmentatywna od *palec*) o funkcji ekspresywnej; top. (związek z kształtem łąki).

9. Przyśniawa (f.) – N. synt. sek. z pref. *przy-* od ap. *śniawa, por. *Śniewo*, miejsce nieznanne na Skoraczewie białeckim, Kozierowski XLII 227 (*śniawa* – związek ze snem? por. *śniwy* ‘sny miewający’ ReczekPSDP 496; por. *sen* w znaczeniu 5. ‘czas czuwania straży nocnej, wigilia’ Sstp. VIII, zes. 2 148); kult. N. Przyśniawa jest tego typu, co *Przysowa*, zob. wyżej.
10. Wycinka (f.). – N. synt. prym. od ap. *wycinka* ‘pole lub łąka po wyciętym lesie’; gosp.
11. Świniec (m.). – N. synt. sek. suf. –‘*ec* od ap. *świnia* ‘Sus (domesticus)’ SJPD VIII 1363; gosp. (na łące odbywał się wypas świń).
12. Oliłówka (f.) – nazwa niejasna.
13. Chłodne (pl.; łąki nad Wartą), nazwa występuje tylko w postaci gwarowej. – N. synt. prym. (por. *chłodny*); top.
14. Krzyżowe Źródła (pl.; łąki nad Wartą). – N. anal. prym. w postaci zest.; top. (ze względu na kształt obiektu).
15. Błonie (nt.), gw. *Błunie*. – N. synt. prym. od ap. *błonie* ‘duże pastwisko, łąka’ SJPD I 573; top.
16. Kępy (pl.), gw. *Kympy*. – N. synt. prym. od ap. *kępa* ‘wyspa na rzece lub jeziorze porośla krzewami i drzewami’ SJPD III 654; top.

D. Nazwy innych obiektów lądowych

1. Łądkowski Borek (m.; mały las), gw. *Luntkoski Borek*. – N. anal. prym. w postaci zest. z czł. I przym. od n. m. *Łądek*, czł. II od ap. *borek*; top.
2. Piskornik (m.; głęboki, szeroki na kilka metrów parów, w którym przy wezbraniu wód na wiosnę pojawiały się piskorze). – N. synt. sek. z suf. –*nik* od n. ryby *piskorz* ‘*Misgurnus fossilis*’ SJPD VI 416; top.
3. Góry Piaskowe (pl.; wysokie nadwarciańskie wydmy). – N. anal. prym. w postaci zest.; top.
4. Góra Rydla (f.; nadwarciańska wydma). – N. anal. prym. w postaci zest. z czł. II od nazwiska *Rydel* RymutNP II 375; dzierz.

Nazwy terenowe obiektów wodnych

A. Nazwy rzek i strug

1. Warta (f.; rzeka). – N. synt. prym.; top. Nazwa ma związek z wyrazami *wart*, *wiercić* (por. stp. ap. *wart* ‘nurt rzeki’ ReczekPSDP 542). Warta charakteryzuje się szybkim prądem wody, licznymi zakolami i zakrętami („wierci się”, por. RiegWol-Paw 169).
2. Wiry (pl.; część Warty). – N. synt. prym.; top.
3. Kolano (nt.; część Warty), gw. *Kulano*. – N. synt. prym.; top. (ze względu na kształt obiektu).
4. U Poli (f.; część Warty). – N. anal. prym. w postaci wyr. przyim. z czł. II od im. *Pola* (skrót im. *Apolonia*); dzierz.

5. Bębenica (f.; struga wpadająca do Warty), gw. *Bymbynica*. – N. synt. prym. od nazwiska *Bębenica* RymutNP I 31; dzierz. Może związek z tętentem (bębnieniem) kopyt końskich – tak wg. miejscowej legendy⁵.

B. Nazwy rozlewisk nad Wartą

1. Szklok (m.), nazwa występuje tylko w postaci gwarowej. – N. synt. prym. od nazwiska *Szklarz* (por. *Szklorz*, *Sklosz*, *Sklorz* RymutNP II 538–539); dzierz.
2. Raszpina (f.). – N. synt. prym. od n. os. **Raszpina*; dzierz.
3. Polus (m.). – N. synt. prym. od n. os. *Polus* (por. gw. *polus* ‘próżniak, nicpoń’) RymutNP II 273; dzierz.
4. Żych (m.); – N. synt. prym. od n. os. *Żych* (zob. *Zych* RymutNP II 749–750, stp. *Zych//Żych//Sych* SSNO VI 340); dzierz. Według miejscowej legendy⁶ gdzie dziś są rozlewiska, mieszkali Żych ze swoją piękną córką Raszpiną i samotny, zubożały książe Polus. Rzych (pisownia z legendy) był bogatym i złym człowiekiem. Gdy Polus poprosił o rękę Raszpiny, Rzych odmówił. Podczas straszliwej burzy tam, gdzie mieszkał Polus, utworzyło się głębokie jezioro. „Raszpinę uniosły fale daleko, daleko, gdzie pasemko cichej i czystej wody otaczają wodne lilie i zielone liście tataraku”. Rzych zapadł się w bagnisko.
5. Trzęsawisko pod Borkiem (nt.). – N. anal. prym. w postaci zest.; top.

C. Nazwy stawów, studzien, źródeł

1. Psie Doły (pl.; staw). – N. anal. w postaci zest. z czł. I od ap. *pies* ‘Canis familiaris’ SJPD VI 350; sek. – derywacja paradygmatyczna; top.
2. Siwiec (m.; staw). – N. synt. sek. z suf. –‘*ec* od ap. *siwy*; top. (woda koloru siwego).
3. Moczydła (pl.; staw). – N. synt. prym. od ap. *moczydło* ‘gdzie len moczą’ BrücknerSEJP 343; top.
4. Brzeźnica (f.; studnia i źródło obok). – N. synt. prym. od stp. ap. *brzeźnica* ‘las brzoźowy’ NMP I 388 (por. *brzezie* ReczekPSDP 31); top.

Uwagi o klasyfikacji nazw

W klasyfikacji formalnej interpretuję nazwy w układzie: postać syntetyczna i postać analityczna nazwy. W szczegółowym podziale przyjąłem formułę dualności nazewniczych – nazwy prymarne i nazwy sekundarne.

W klasyfikacji semantycznej wyodrębniłem następujące rodzaje nazw: topograficzne, kulturowe, dzierzawcze, gospodarcze i jedna patronimiczna.

⁵ Por. M. Sznajder, *Łądkowskie opowiadania*, Konin–Posoka 1993 (jest to zbiór legend dotyczących omawianej miejscowości).

⁶ Tamże.

Uwagi końcowe

Badania nazw terenowych mogą mieć charakter interdyscyplinarny⁷. Dla ilustracji powyższego przytaczam wybrane przykłady nazw:

1. Nazwy charakteryzujące teren: Góry Piaskowe, Moczydła, Piskornik, Psie doły, Smug Dolański, Trzęsawisko pod Borkiem, Warta, Żabiaki.
2. Nazwy umożliwiające charakterystykę pierwotnego krajobrazu: Brzeźnica, Dąbrowy.
3. Nazwy świadczące o dawnej działalności gospodarczej: Kobylorz, Świniec, Trzebiona, Wycinka, Zagoniska, Żdzary.

Nazwy osobowe będące podstawą nazw terenowych:

- Bębenica – w n. strugi *Bębenica*;
- Chajta – w n. pola *Chajęciny*;
- Polus, Raszpina, Żych – w n. rozlewisk nad Wartą;
- Radło (Radlica) – w n. pola *Radlice*;
- Rokosz – w n. pola *Rokosz*;
- Rydel – w n. nadwarciańskiej wydmy *Góra Rydla*;
- Sergiej – w n. przysiółka *Sergiejewo*

Nazwy (pospolite), które nie funkcjonują tutaj poza toponimią:

- błonie – w n. łąki *Błonie*;
- brzeźnica – w n. studni i źródła *Brzeźnica*;
- kobylarz – w n. łąki *Kobylorz*;
- moczydło – w n. stawu *Moczydła*;
- oliłówka – w n. łąki *Oliłówka*;
- śniawa – w n. łąki *Przyśniawa*;
- żdzary – w n. pola *Żdzary*.

Nazwy o funkcji ekspresywnej:

- Paluch – n. łąki;
- Zagoniska – n. pola.

Objaśnienie skrótów

Skróty określeń i terminów gramatycznych

anal. – analityczny

ap. – appellativum

czł. – człon

dzierż. – dzierżawczy

⁷ Por. J. Chojnacki, *Nazwy terenowe północno-zachodniej części woj. konińskiego*, Poznań 1995, s. 296–300.

f. – femininum
gosp. – gospodarczy
im. – imię
kult. – kulturowy
m. – masculinum
n. – nazwa
n. m. – nazwa miejscowa
n. os. – nazwa osobowa
nt. – neutrum
patronim. – patronimiczny
pl. – pluralis
pref. – prefiks
prym. – prymarny
przym. – przymiotnikowy
sek. – sekundarny
suf. – sufiks
synt. – syntetyczny
top. – topograficzny
wyr. przyim. – wyrażenie przyimkowe
zest. – zestawienie

Znaki

* forma zrekonstruowana, nie poświadczona w źródłach.

Bibliografia

- Bąk P., *Gwary województwa konińskiego*, [w:] *Województwo konińskie. Zarys dziejów, obraz współczesny, perspektywy rozwoju*, Łódź–Konin 1986, s. 114–123.
- Chojnacki J., *Nazwy terenowe północno-zachodniej części woj. konińskiego*, Poznań 1995.
- Czyżewski J., *Gmina Łądek w przeszłości i teraźniejszości*, Łądek 1990.
- Kornaszewski M., *W sprawie klasyfikacji nazw terenowych. Uwagi i propozycje*, „Onomastica XXX”, 1986.
- Sznajder M., *Łądkowskie opowiadania*, Konin–Posoka 1993.
- Zagórski Z., *O podziałach nazw terenowych*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego”, Prace Językoznawcze Nr 10, 1984.

Skróty cytowanych publikacji

- BrücknerSEJP – A. Bruckner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 1970.
- Karaś 1955 – M. Karaś, *Nazwy miejscowe typu Podgóra, Zalas w języku polskim i innych językach słowiańskich*, Wrocław 1955.
- KozierowskiBNT – S. Kozierowski, *Badania nazw topograficznych dzisiejszej archidiecezji gnieźnieńskiej*, Poznań 1914.

Kozierowski XLI – S. Kozierowski, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego XLI”, Poznań 1916.

KozierowskiXLII – S. Kozierowski, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego XLII”, Poznań 1916.

NMP I – *Nazwy miejscowe Polski*, red. K. Rymut, Kraków 1996.

Pawłowski 1984 – E. Pawłowski, *Nazwy terenowe ziemi sądeckiej*, Wrocław 1984.

ReczekPSDP – S. Reczek, *Podręczny słownik dawnej polszczyzny*, Wrocław 1968.

RiegWol-Paw – J. Rieger, E. Wolnicz-Pawłowska, *Nazwy rzeczne w dorzeczu Warty*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975.

RymutNPI – K. Rymut, *Nazwiska Polaków. Słownik historyczno-etymologiczny*, t. I, Kraków 1999.

RymutNP II – K. Rymut, *Nazwiska Polaków. Słownik historyczno-etymologiczny*, t. II, Kraków 2001.

SJPD – *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. I–XI, Warszawa 1968–1969.

SJPW – *Słownik języka polskiego*, red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, t. I–VIII, Warszawa 1900–1927.

SSNO – *Słownik staropolski nazw osobowych*, red. W. Taszycki, t. I–VII, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1965–1987.

Sstp. – *Słownik staropolski*, red. S. Urbańczyk, t. I–IX, Wrocław 1953–1982.

Tomaszewska 1996 – S. Tomaszewska, *Polskie mikrotoponimy motywowane wyrażeniami przyimkowymi*, Łódź 1996.